

Eredeti megjelenés

Ez a tanulmány először az alábbi kiadványban jelent meg:

Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv XXI.

Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára

Nyíregyháza, 2019

ISSN 2064-5732

Ajánlott hivatkozás:

. In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv XXI.. Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára, Nyíregyháza, 2019.

A következő oldalakon a kötet eredeti borítója, címlapja, impressuma, tartalomjegyzéke és előszava olvasható.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI LEVÉLTÁRI ÉVKÖNYV
XXI.

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYEI
LEVÉLTÁRA KIADVÁNYAI
I. ÉVKÖNYVEK

21.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI
LEVÉLTÁRI ÉVKÖNYV
XXI.

Nyíregyháza
2019

Sorozatszerkesztő
Kujbusné Mecsei Éva

Szerkesztette
Galambos Sándor, Kujbusné Mecsei Éva

Lektorálta
Reszler Gábor

A kötet megjelenését támogatták
Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma

Nemzeti Kulturális Alap

Osztrák Köztársaság Konzuli Képviselet Nyíregyháza

Tördelés
Szemán Attila

Borítóterv
Verdes Mihály

ISSN 2064-5732

Kiadja a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára
Felelős kiadó: Kujbusné dr. Mecsei Éva igazgató

Nyomdai munkálatok
Pátria Nyomda Zrt.

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

ÚJABB KUTATÁSOK 1956-RÓL

Lénárt Béla:	
Az én '56-om	11
Takács Tibor:	
A látható és a láthatatlan forradalom	
<i>Az 1956. október 26-i nyíregyházi tömegtüntetés képei</i>	17
Lupkovics György:	
Szilágyi László és társai büntetőperének néhány jellemző vonása	31
Galambos Sándor:	
Muszáj-Herkulesek	
<i>Az 1956-os forradalom idején távollétükben vagy tiltakozásuk ellenére</i> <i>megválasztott helyi vezetők Szabolcs-Szatmárban</i>	39
Balogh Béla:	
Az 1956-os magyarországi forradalom visszhangja az egykori Nagybánya tartomány területén	47
Váradi Natália:	
1956 – kárpátaljai lapszemle	61
Peter Ruggenthaler:	
A Szovjetunió viszonyulása az osztrák és magyar semlegességhez 1955–1957 között	73
Peter Ruggenthaler:	
Die österreichische Neutralität 1955/56 – eine Gefahr für den Zusammenhalt des „Ostblocks“?	77
Kocsis György:	
Az 1956-os forradalom és szabadságharc Szabolcs-Szatmár-Bereg megyével kapcsolatos könyvtári dokumentumai levéltárunkban	85

ÚJABB HELYTÖRTÉNETI KUTATÁSOK

Csorba Noémi:

Nagypákay Balázs címereslevele 1609-ből *(Forrásközlés)* 109

Nagy Dóra:

„Könyörgők azért nagyságodnak mint kegyelmes asszonyomnak”
Bornemissza Anna erdélyi fejedelemasszonyhoz intézett kérelmek
(Forrásközlés) 119

Kujbusné Mecsei Éva:

**Az evangélikus vallás mint a Nyíregyháza és a Felvidék közötti
kapcsolati háló fontos szála**
Nyíregyházi lelkészek, segédlelkészek 1753–1848 között 131

Pallagi László:

**A Beregsomi Református Egyházközség élete a századfordulótól
1944-ig a presbiteri jegyzőkönyvek tükrében** 145

Fodor Krisztina:

A Beregi Református Egyházmegye rövid története (1914–1923) 157

Szemán László:

Első világháborús harangrekvirálás Szabolcsban és Szatmárban
A görögkatolikusok harangjainak háborús célokra fordítása 177

Láda Bertalan:

A nyíregyházi ferences rendház és templom építéstörténete 193

Bánszki Hajnalka:

**A csehszlovák–magyar lakosságcsere keretében Nyíregyházára
telepített felvidéki magyarok elhelyezésének nehézségei**
(Forrásközlés) 209

ELŐSZÓ

A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Évkönyv sorozatában évtizedek óta igyekszik közkinccsé tenni a megyénk múltjával kapcsolatos olyan tanulmányokat, kisebb forrásközléseket, bibliográfiákat, amelyek tükrözik a modern történetiszemléletet, eddig még ismeretlen vagy nehezen hozzáférhető források felhasználásával készültek és hozzájárulnak a helytörténet fehér foltjainak feltárásához.

Az évkönyvek egyik fejezetét levéltári napjaink tematikus előadásai alkotják. A másik fejezetben pedig olyan helytörténeti kutatásoknak adunk helyet, amelyek új eredményeket mutatnak be. Itt nemcsak levéltárunk munkatársainak tanulmányait, hanem a régiókkal foglalkozó muzeológusok, régészek, néprajzkutatók, történészek, tanárok, könyvtárosok, helytörténeti kutatók írásait, továbbá az évente meghirdetett helytörténeti pályázatok legjobbait szintén közzétesszük.

Sorozatunk 21. kötetében is a korábbi hagyományokat követjük. Az első fejezetben az 1956-os forradalom és szabadságharcra emlékező, 2016 októberében megtartott levéltári napok előadásainak szerkesztett változatai követik egymást. A fejezetet ajánló bibliográfia zárja. A tanulmányok többsége Nyíregyháza és a korabeli Szabolcs-Szatmár forradalmi történéseit és a megtorlást taglalja. Két dolgozat a határon túlra tekint: Nagybánya tartomány, valamint Kárpátalja részben magyar lakosságú területeinek reakcióit – elsősorban a titkosszolgálatok és a pártsajtó torzító tükrén keresztül láthatjuk.

Szerzőink közül kiemelt figyelmet érdemel Lénárt Béla, aki nem klasszikus tanulmányt, hanem inkább esszét írt, amelyben mint a forradalom egyik helyi szerveinek vezetője a forradalmár, a hős fogalmának igen elgondolkodtató elemzését adja. Másik szerzőnk, az osztrák történész, Peter Ruggenthaler pedig a konferenciánkon elhangzott előadásán túl rendelkezésre bocsátotta terjedelmesebb, lábjegyzetekkel ellátott írását is. Ez utóbbi tanulmányát németül adjuk közre.

Az évkönyv második nagy fejezetének rendező elve a kronológia. A 17. századtól a 20. századig terjed az áttekintés az Erdélyi Fejedelemség, Szabolcs és Szatmár vármegyék, valamint Nyíregyháza város egy-egy időszakáról, meghatározó eseményéről, a korszak jellegzetes irattípusáról. Bereg vármegyével a 2014. és 2017. évi helytörténeti pályázat két kárpátaljai díjazottjának írása foglalkozik.

Kedves Olvasók, kellemes időtöltést, jó lapozgatást kívánnak

a szerkesztők

1956 – KÁRPÁTALJAI LAPSZEMLE¹

Az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc eseményei nagy visszhangot váltottak ki a kárpátaljai lapokban is. 1956. október 25-től heteken át minden egyes napról beszámolnak. Egy-egy újságban esetenként 3-4 cikk is foglalkozott Magyarországgal. Az eseményekről főként ezekből a híradásokból értesült Kárpátalja magyarsága, hiszen kevesen voltak, akik hosszú procedúra után átlépheték a határt. Ha az anyaországból vendégek érkeztek, akkor pedig árgus szemekkel figyelték a látogatókat és a látogatottakat is.

A szovjet sajtó korábban keveset foglalkozott Magyarországgal. Rajk László október 6-i újrateremtésére sem történt a lapokban még csak halvány utalás sem. Az október 24-i napilapok sem tettek említést az előző napi budapesti eseményekről. Elképzelhető, hogy azért nem, mert a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) propagandaosztálya úgy vélte, hogy a budapesti felkelést néhány óra leforgása alatt felszámolják, és a szovjet olvasókat tanácsosabb lesz majd később, a Kreml által „ellenforradalmi puccsnak” tartott lázadás megghiúsulásáról tájékoztatni.² A feltevést igazolja, hogy a Pravda október 25-i számában hangzatos címmel jelent meg a TASZSZ³ rövid jelentése a budapesti eseményekről: „A népellenes kaland megghiúsulása Magyarországon.”⁴ A következő napokban hasonló címek alatt tudósítottak a Magyarországon történekről. Emiatt még a magyar kommunista párt hivatalos lapja, a Szabad Nép is vitába szállt a Pravdával.⁵ Október 30-án a Szabad Nép moszkvai tudósítója és a magyar nagykövetség első titkára felkereste a Pravda szerkesztőségét. Azt javasolták, hogy a lap rövid hírben ismerje el: megbízható értesülések hiányában korábbi cikkükben tévesen ítélték meg a magyarországi eseményeket. Azért tartották fontosnak, hogy a közlemény megjelenjen, mert a magyarok szemében a Pravda a szovjet nép véleményét tükrözi. A Pravda főszerkesztője, P. Satjukov az incidenst azzal kommentálva jelentette az SZKP titkárának, P. Poszpjelovnak, hogy újságja nem tartotta ildomosnak vitába keveredni a magyar kommunisták hivatalos lapjával.⁶

¹ Készült az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-16-4-IV Kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával. A témát bővebben kifejtő dolgozat megjelent: Váradí Natália: Amit a papír elbirt: Az 1956-os forradalom korabeli kárpátaljai sajtóvisszhangja. In: Acta Academiae Beregsasiensis. Főszerk. Orosz Ildikó. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos folyóirata, 2018. XVII. évfolyam, Beregszász, 2019.

² Alekszandr Sztikalin: Az 1956-os magyar forradalom hatása a szovjet közvéleményre. Új források. In: Az 1956-os forradalom visszhangja a szovjet tömb országaiban. Szerk. Rainer M. János, Somlai Katalin. Budapest, 2007. (a továbbiakban Sztikalin, 2007.) 17.

³ A szovjet hírügynökség.

⁴ Pravda, 1956. október 25.

⁵ Híven az igazsághoz címmel 1956. október 28-i számában reagált a Szabad Nép az írásra.

⁶ Sztikalin, 2007. 17.

Kárpátalján a Pravdán kívül a Vörös Zászló (és annak ukrán változata a Cservonij Prápor), a Zakarpatszka Pravda, a Szovetszkaja Zakarpatyja, a Mology Zakarpatyja és a Kárpáti Igaz Szó című újságok jelentek meg.

A forradalom első napjairól, kibontakozásáról a következőket olvashatták a helyi lakosok ezekben az újságokban: „Magyarország tragikus események színterévé vált. A Rákosi–Gerő politika zsákutcába vezette az ország szocialista fejlődését. Ennek a bűnös politikának a következménye nagy felháborodást és széles népi mozgalmat váltott ki.”⁷

„Október 23-án este Budapest diáksága tüntetést rendezett és arra hívta fel a kormányt, hogy haladéktalanul küszöbölje ki a hibákat, fogatosítsa a lakosság élet-színvonala emelésére és a társadalmi élet további demokratizálására irányuló intézkedéseket. A békés tüntetők közé ellenforradalmi elemek is keveredtek. A tömeg közé vegyülve és felhasználva a besötétedést, összetűzéseket provokáltak ki a rendőrség ellen, bevetették a már régen előkészített fegyvereket... A harcokban kezdetben részt vett a lakosság jelentős része és különösen az ifjúság, akit a reakciós és szocialistaellenes elemek durván becsaptak hazug és demagóg jelszavaikkal, röpcéduláikkal... Éjszaka már a főváros számos kerületében utcai harcok voltak.”⁸

„Magyarország tragikus események színterévé vált. Dolgozók százezrei léptek fel a népi hatalom megtisztításáért, a szélesen elterjedt bürokrácia és a nemzeti érzéseket súlyosan sértő politika felszámolásáért. Ez a mozgalom a népi demokratikus rendszer megszilárdításának és további fejlesztésének, szocialista úton való továbbfejlődésnek célját követte. Hisz a munkásosztály nem volt hajlandó visszaadni a gyárakat a kapitalistáknak. A parasztság hallani sem akart a földesurak visszatéréséről, a nép nem akart lemondani saját hatalmáról, nem akart újból a kapitalisták, földesurak igájába kerülni... A jogos népi és nemzeti követelések jegyében kibontakozott mozgalmat azonban az ellenforradalom sötét erői kezdettől fogva a népi hatalom megdöntésére igyekeztek felhasználni.”⁹

A többpártrendszer bevezetéséről, az új koalíciós kormányról, a hadsereg, a rendőrség, a határőrség és a nemzetőrség egységes parancsnokság alatt a Forradalmi Karhatalmi Bizottság hatáskörébe rendeléséről alig írtak. A Köztársaság téri október 30-i székházostromról is hamis hír jelent meg. A székházban a munkatársakon kívül a Központi Vezetőség munkatársai és a Honvédelmi Minisztérium 9 magas rangú tisztje volt. Becslések szerint minimum 70 halott és rengeteg sebesült maradt.¹⁰ Más információk szerint a forradalmárok 24 ávóst lincseltek meg.¹¹ A pártszékház ostromáról a lapokban az alábbi olvasható: „Este 9 óra körül a Honvédelmi Minisztériumból két

⁷ Vörös Zászló, 1956. november 28.

⁸ Uo.

⁹ Mology Zakarpatyja, 1956. október 31.

¹⁰ Orbán Éva: Amit '56-ról mindenkinek tudnia kell. A forradalom rövid története. Budapest, 2006. 77–80.

¹¹ Eörsi László: Köztársaság tér 1956. Budapest, 2006. 41.

honvédtiszt érkezett a pártbizottságoz. Közölték, hogy a környéket fegyveresek támadták meg és támadásra készülnek a párt székháza ellen. A két honvédtiszt csatlakozott Tóth Lajos ezredeshez, aki néhány honvédtiszttel együtt a munkásmilíciák megszervezése ügyében már korábban a pártbizottság székházába érkezett... A várt támadás az éjjel még nem következett be. Másnap reggel a páncélauto elhagyta a székház kapuját. Reggel 10 órakor a Magyar Dolgozók Pártja budapesti bizottságának székháza körül tömegesen gyülekezni kezdtek fegyveres csoportok. Elfoglalták a pártbizottsággal szemben lévő Erkel Színházat. A háztetőn tüzelőállást foglaltak el. Elfoglalták a városi pártbizottság előtti teret és a fák mögött tüzelőállásokat létesítettek... A felkelők a szomszédos házakba is behatoltak és befészkeltek magukat a lakásokba. A városi pártbizottság épületében két hadnagy parancsnoksága alatt 40 emberből álló őrség volt. Ott tartózkodott Mező Imre, a városi pártbizottság titkára és a pártbizottság 40 munkatársa... Az ostromra készülő előkészületek láttán a pártbizottság munkásai értesítették erről a párt vezető szervét, a kormányt, a rendőrkapitányságot és védelmet kértek. Ígéretet kaptak, hogy megteszik a megfelelő intézkedéseket. A kormánysszervek és a fegyveres erők vezető szervei azonban már felbomlóban voltak. A megígért segítség nem érkezett meg.”¹²

„Az igazi támadás október 30-án a Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának épülete elleni hadművelettel kezdődött. Ezt megelőzően Budapest VII. és VIII. kerületében támadást intéztek a kerületi pártbizottság és a Politikai Oktatás Háza ellen. A székház bejáratát ekkor egy nehézgépfegyverrel ellátott páncélauto védte. Alkonyatkor a páncélauto legénysége elfogott három felkelőt. Mindhármuknál nemzetőri igazolványt találtak. Egyikük egy 16 éves fiú volt. A fiúnál kézigránát, társainál lőfegyver volt. A 16 éves fiú elmondta, hogy a kézigránát a páncélkocsiba akarta hajítani. A két másik felkelőnél új cipőket, pálinkát és egyéb gyanús holmikat találtak. A három felkelőt lefegyverezték, majd rabolt holmijukkal együtt átkísérték a rendőrség Mosonyi utcai épületébe.”¹³

„A városi pártbizottság elleni támadás átgondolt haditerv szerint folyt. Kezdetben az ellenforradalmárok csak kézigfegyverrel és géppisztollyal támadtak. Azután bevetették a tüzérséget is. Az épületben kitört a tűz, a sebesültek száma nőtt. A vezető karhatalmi szervek eközben többször ígérték, hogy küldenek segítséget, s voltak, akik próbáltak is segíteni, de sikertelenül... Fél három tájban már látszott, hogy a további vérontásnak nincs értelme. Mező Imre elvtárs kiadta az utasítást az ellenállás megszüntetésére. Az épületben tartózkodó két tiszt magára vállalta, hogy értesíti erről a támadókat. Velük volt Mező is, de a fehér zászlóval érkező embereket sortűz fogadta. Mindhármát megölték. Miután behatoltak az épületbe, szörnyű kegyetlenséggel kínozni és gyilkolni kezdték az épületben tartózkodókat. Rendőri egyenruhába öltözött közkatonákat, akik az állambiztonsági hivatalban katonai szolgálatot teljesítettek, többnyire húsz év körüli

¹² Vörös Zászló, 1956. december 12.

¹³ Uo. 1956. október 31.

munkás-, illetve parasztszármazású ifjakat a Köztársaság téren akasztottak fel, egyeseket lefejeztek, másoknak kivágták a szívét.”¹⁴

Számos olyan cikket tettek közé, ami arról szólt, miként bántak a kommunista vezetőkkel. Megemlíti a Steiner-, Nickelsburg-, Almássy téri, Garai utcai, Klauzál téri stb. csoportok „vérengző brutalitásait”, kiemelve, hogy a fiatalok kezébe fegyvert adtak és legyilkolták a kommunista pártembereket.¹⁵ A vidéken zajló események közül Győrről, Szekszárdról, Füzesabonyról, Bajáról, Szombathelyről, Miskolcra adtak hírt. Olvasottak voltak azok a cikkek is, amelyek arról tudósítanak, hogy miként rettennek meg a szörnyűségeket elkövetők saját tetteiktől.

„A második emeleten voltam, amikor a tömeg felözönlött a lépcsőkön. Valaki a tömegből rám emelte a fegyverét... Egyik vezetőjük azonban rászólt, hogy ilyen öreg nénit ne bántsanak. A kezemben lévő erszényemet és kabátomat eldobatták. Átkutatták zsebemet, mindent elszedtek tőlem, majd egyikük azzal az utasítással, hogy fedezzem és vezessem őket, előre lökött a folyosón. Épp akkor érkezett a folyosó végére a lépcsőhöz a pártfőiskoláról egy elvtárs. Rugdalni kezdték és közben személyigazolványát vizsgálták. Ekkor sikerült megszöknöm onnan és eljutni az első emeletig. Itt valaki megint feltartóztatott, valamivel verte a vállamat, rugdosta a lábaimat, majd levezettek a székház előcsarnokába és ott közrefogtak. Itt sebesültek feküdtek. Ezután kivittek a Köztársaság térre, hogy nézzem meg, milyen sors vár barátaimra. Itt hatalmas tömeg gomolygott. Az egyik ÁVH-s sorkatonát rugdalták, lökdösték, verték, végül a szájába gyömöszölték a zsebében talált párttagsági könyvet. Tőle nem messze feküdt a pártszékház egyik sebesültje, akit rugdaltak, leköptek, szidalmaztak, majd kicsit távolabbra hurcolták, ahol már a lábainál fogva felakasztották az egyik elvtársat. Hogy élt-e, azt nem tudom, de vérzett. A kötél nem bírta el, elszakadt. Ekkor újból felhúzták. Szinte őrvongtek körülötte.”¹⁶

„A letartóztatottak egy részét az ellenforradalmárok gyűjtőfogházba szállították. November 3-án már néhány száz államvédelmi munkatárs és 120 civil személy volt őrizetben. Kivégzésüket november 5-re tűzték ki. Többet közülük helyben meggyilkoltak.”¹⁷

„Győrben az ellenforradalmi terrorista csoportok aktívan működtek. Például egy 20 emberből álló terrorista csoport letartóztatta az 50 éves Német Vencelt, a megyei pártbizottság munkatársát, elverte és a Dunába akarta dobni. Két magyar katona mentette meg Németet.”¹⁸

„Baján november 2-án, 21 órakor ellenforradalmárok megtámadták a járási kapitányság épületét. A támadók géppisztolyokkal tüzeltek az épületben lévő személyekre, aminek következtében Zeleckó Benjámin rendőrfőhadnagy közrendvédelmi

¹⁴ Uo. 1956. október 30.

¹⁵ Uo. 1956. december 19.

¹⁶ Zakarpatszka Pravda, 1956. november 16.

¹⁷ Mology Zakarpatyja, 1957. január 10.

¹⁸ Szovetszkoje Zakarpatyje, 1956. október 31.

parancsnokot agyonlőtték, ugyanakkor több lövéssel súlyosan megsebesítették Bogács Géza rendőrőrhadnagyot, a kapitányság vezetőjét, Lőrinc István rendőrtörzsőrmestert és András István rendőrhadnagyot... Miskolcon november 3-án egy ellenforradalmi csoport 22 embert végzett ki. A fegyveres alakulat behatolt a megyei rendőrkapitányságra, az ott talált hivatalnokokat elhurcolta, először elverte, azután a szovjet katonák emlékművére felakasztotta. Mohai állambiztonsági századosnak sikerült elmenekülnie az üldözés elől, de kétségbeesésében öngyilkos lett. November 4-re újabb kivégzéseket tűztek ki. A további terrorcselekményeket a szovjet katonák akadályozták meg... Őzdon október 29-én szintén sor került véres eseményekre. A város egyik terén nagy embertömeg gyűlt össze. Megkezdődött a lövöldözés. A fasiszták állati módon megkínóztak három hazafit, majd felakasztották őket a munkástanács épülete előtt.”¹⁹

„A felkelők egy része megborzadt a szörnyű vérengzéstől. Döbenten látták, milyen szörnyűségeknek váltak részesévé. Néhányan közülük igyekeztek enyhíteni a kegyetlenségeken és megmenteni legalább a civil személyeket. Az őrség tagjainak kivégzését azonban ők sem merték megakadályozni. A honvédtiszteket sem tudták megmenteni.”²⁰

A szovjet lapok többször is említik, hogy az „ellenforradalmárok” tervszerű, fegyveres felkelést készítettek elő, amit nyugatról irányítottak főként a Vöröskereszten keresztül, sőt fegyvereket és egyéb anyagi támogatást nyújtva is segítettek a magyarországi forradalmárokat.

„Allen Dulles, az USA államtitkárának fivére, az amerikai kémszervezet vezetője kijelentette, hogy már régen tudomása volt a magyarországi felkelés előkészítéséről. Ezt az bizonyítja, hogy október 25-én, két nappal a felkelés után közölte: »...az utóbbi napokban együtt ebédeltem szabad emberekkel, akik egész éven át készítették elő a felkelést, amely ezen a héten robbant ki. Valamint az, hogy az amerikai elnökválasztás küszöbén a Szabad Európa rádióadó biztosította hallgatóit, hogyha a fegyveres felkelés még tartott volna az elnöki választások után is, az USA kormánya segítséget nyújtott volna.«”²¹

„A felkelés közvetlen előkészítéséről ad képet a Berliner Zeitung november 20-ai száma, amely a magyarországi ellenforradalmi erők nyugat-németországi kapcsolatait ismerteti.”²²

„A nyugati sajtóban a nagy titoktartás ellenére is jelent meg hír arról, hogy hadianyagot küldenek a magyarországi felkelőknek. A hamburgi Welt am Sonntag november 4-i riportjában arról számol be, hogy egy magyar nőtől a következő információt kapta: Csak szombaton kaptuk az első élelmiszerszállítmányt. Egy külföldi, aki folyékonyan beszélt magyarul, négy kocsirakomány pléhdobozt adott át nekünk és

¹⁹ Uo. 1956. november 21.

²⁰ Vörös Zászló, 1956. december 21.

²¹ Uo. 1957. január 14.

²² Uo.

figyelmeztetett, hogy nagyon óvatosan nyissuk ki azokat. A 200 pléhdoboz kézigránatokkal volt tele.”²³

„A dollárokon tartott emigráns szervezetek megtalálták a módját még annak is, hogy bejussanak a Nemzetközi Vöröskereszt Egyesület egyes szerveibe és a Vöröskeresztnek gyógyszereket és kötszereket szállító egyes repülőgépeit és gépkocsijait fegyver- és lőszercsempészetre használták fel, valamint arra, hogy Magyarországra ellenforradalmárokat dobjanak át. A Budapestre novemberig érkező száz vöröskeresztes repülőgép közül több, mint negyven gépen 500 ilyen egyént szállítottak. Más fegyveres csoportok nyugati határainkon törtek be az országba. Magyarországra mentek az egykori földesurak és kapitalisták, a Horthy-rendszer tisztjei és a hitlerista bűnözők, mindazok, akiknek sikerült megszökniük az igazságszolgáltatás elől. Itt kiabálták jel-szavaikat, rémhíreket továbbítottak, tömeghisztériát alakítottak ki, fegyvert adtak vagy szereztek, lőttek, uszítottak, nagy szerepük volt az események alakulásában.”²⁴

„Letsch – az egyik utas – elmondta, hogy a Magyar Vöröskereszt központi raktárából a fasiszta banditák egyik megbízottja jött hozzá, aki a Vöröskereszt küldeményének leple alatt fegyvert várt Ausztriából. Ez a bandita a tehergépkocsit, amely a raktár mellett állt, osztráknak tekintette, és átkutatta abban a reményben, hogy abban fegyvert találhat. Csupán azután távozott, miután Letsch megmagyarázta neki, hogy az autó a német Vöröskereszt tulajdona.”²⁵

„A Vöröskereszt egyik buszáról leesett egy bőrönd, ami kiborult. Tele volt fegyverrel.”²⁶

Számos cikk ír arról, hogy Nyugaton, különböző hadifelkészítő táborokban képezték ki azokat a személyeket, akiket aztán rendzavarás céljából Magyarországra irányítottak.

„Münchenben ismeretessé vált, hogy Traunstein közelében (Felső-Bajorország) amerikaiak által vezetett táborok voltak, melyekben Franco spanyolországi tisztjei, valamint a magyar fasiszta szervezetek tagjai partizánharcra képezték ki az embereket. Október 20-án ebbe a táborba magyar svábok egy nagy csoportja érkezett, akik 1945-ben szöktek Nyugat-Németországba, mert az SS fegyveres alakulatok tagjai voltak. Ezeknek saját szervezete működött Münchenben, a Himmelreichstrassén. A traunsteini tábor lakóit október 24-én, 25-én, 26-án csoportonként Ausztriába szállították, onnan pedig egészségügyi repülőgépeken és gépkocsikon Magyarországra csempészték.”²⁷

„Londonban úgyszintén megalakították az önkéntesek zászlóalját. Franciaországból, Németországból, Ausztriából és más európai országokból fiatal magyarok és emigráns katonák önként elindultak Magyarország felé.”²⁸

²³ Zakarpatszka Pravda, 1956. december 20.

²⁴ Szovetszkoje Zakarpatyje, 1956. november 21.

²⁵ Vörös Zászló, 1956. december 23.

²⁶ Zakarpatszka Pravda, 1956. november 24.

²⁷ Uo. 1956. december 20.

²⁸ Uo.

A lapok azt is tudni vélték, hogy a nyugati országok miként és miért buzdíják felkelésre a magyar népet a szovjetekkel szemben.

„Ausztriában nyomtatott röplapjaikat terjesztették, amelyekben üdvözölték a szabadságharcot. A titkos ügynökök tanácsokat adtak, hogy hogyan nyerjék meg a felkelők a szovjet katonákat. A fegyveres csoportok több vezetője október után külföldi ügynök lett, vagy Nyugaton szervezték be őket egy újabb felkelés kirobbantására, vagy éppen Magyarországon keresték meg őket az összekötők... Gróf Széchenyi György, Fejér megye volt főispánja azt írja emlékezéseiben, hogy miután kiszabadult az internálótáborból, három barátjával a rendszer megdöntését tervezte, s 1956-ban Óbudán harcolt.”²⁹

„A Gehlen, volt náci tábornok, vezetése alatt álló nyugatnémet kémszervezet is aktívan részt vett az ellenforradalom megindításában. Gehlen a hitlerista Németország bukása után alárendelte szervezete tevékenységét az amerikai kémszervezet utasításának. Gehlen szervezete egy szerteágazó kereskedelmi szervezet leple alatt működött.”³⁰

„A legnagyobb nyugati támogatója az ellenforradalomnak Németország és a német fasiszták voltak. A magyarországi emigránsokat tárt karokkal várják, rejtekhelyet biztosítanak a szocializmus eltipróinak.”³¹

„A kiképzett magyar emigránsok részvétele a magyarországi véres eseményekben most már kétségtelenül megállapított tény. Münchenben ismeretes lett, hogy a felső-bajorországi Traunstein közelében egy amerikai vezetés alatt álló tábor van... A menekült magyarok legnagyobb németországi gyűjtőhelyén, a valkai táborban az ott tartózkodó magyarok lelkesedésükben rohamzászlóaljakat alakítottak. Az a tervük, függetlenül minden más eseménytől és a nyugati állásfoglalástól, hogy előre nyomuljanak Magyarország felé.”³²

„Az volt a szándékuk, hogy Magyarországot egy új világháború tűzfészkévé, a NATO-csapatok haditámaszpontjává változtassák.”³³

„A nemzetközi imperializmus terveiben Magyarországnak fontos szerep jutott. A fasiszmus alóli felszabadulás első éveiben az ország koalíciós kormányában a vezető szerepet az ország reakciós vezetői foglalták el, akik a Horthy-rendszer és az amerikai imperializmus ügynökei voltak. A nyugati imperialista körök ellenforradalmi változást készítettek elő, azt remélve, hogy megsemmisítik a népi demokratikus rendszert és helyreállítják Magyarországon a régi burzsoá-földesúri uralmat.”³⁴

A forradalom vezetőiről is „jól informálnak” tűnik a kárpátaljai sajtó.

„A puccs szervezőinek egyike Esterházy nagybirtokos volt. Horthy uralma alatt az övé volt Magyarország földjeinek majdnem egynegyede. A felkelés sötét napjaiban

²⁹ Pravda, 1956. november 22.

³⁰ Vörös Zászló, 1956. december 23.

³¹ Uo.

³² Uo. 1957. január 14.

³³ Uo.

³⁴ Uo. 1956. november 28.

Budapesten üttötte fel táborát, felhívta telefonon a külföldi államok nagykövetségeit és kijelentette: Gróf Esterházy beszél. Újból megkezdem politikai tevékenységemet.”³⁵

„Az ellenforradalmi összeesküvés elején megalakított kormány, Nagy Imrével az élén, nem tudta uralni a helyzetet, egyik állását a másik után adta fel a reakciós erőknek, és ily módon az ellenforradalom eszközévé vált. Magyarországon zűrzavar keletkezett. A gyárakban, üzemekben megállt a munka. Az országban fehérterror uralkodott. Az ellenforradalmi bandák fosztogatták az üzleteket, raktárakat, felgyújtották az iskolákat és múzeumokat, rombolták az üzemeket, könyörtelenül gyilkolták a haladó társadalmi tényezőket, sok kommunistát.”³⁶

„Nagy Imre kormánya idején a parlamentet elárasztották a volt horthysta politikusok, arisztokraták, koronaőrök, a palotaőrség tisztjei és más hasonló személyek. Nyomásukra a kormány Király Bélát, a Horthy-vezérkar volt tisztjét, Gömbös Gyula hírhedt fasisztavezér rokonát nevezte ki a rendfenntartó szervek főparancsnokává. A hadügyminisztériumban egyre nagyobb számban jelentek meg volt fasiszta tisztek.”³⁷

„Mindszenty fellépése nem egy személy jelentkezése. Ezzel egy időben több párt, szövetség, különböző keresztény ifjúsági szervezet, a horthysták, »pártonkívüli« cserkészek szervezete stb. is megjelent a politikai életben. Politikai céljaik biztosítására megszervezték a fegyveres különítményeket. Eme erők kiemelt vezéralakja lett a bíboros, akinek segítségével ezután a vallásos tömegek megnyerésére is számítottak. Mindszenty jelentkezése azonban figyelmeztetés volt azok számára, akik a népi hatalom megtisztításáért, de egyben annak megvédéséért küzdöttek.”³⁸

Több külföldi újságcikket is átvesznek a helyi szovjet lapok, ezzel igazolva az általuk közzétetteket. A holland „Het Parool”-ból a következőket idézik: „Hollandiában volt egy magyar báró, amely diverziós csapatok felállításával s Magyarországra való átszállításukkal foglalkozott. Közölte, hogy Magyarországon vannak az emberei.”³⁹

„A forradalom szervezőinek egyike Somogyi László, aki lakásán rendezett be egy nyomdát, amelyben provokációs tartalmú röplapokat gyártott munkás és paraszt szervezetek, valamint ismert írók aláírásával.”⁴⁰

„Az ellenforradalmi vezérek támadást szerveztek a békés lakosság ellen, terrorizáltak és gyilkolták az összes haladó dolgozót. Budakeszin szétosztották a fegyvert különböző kalandoroknak és börtönökből kibocsájtott bűnözőknek, akiket Budapestre és

³⁵ Zakarpatszka Pravda, 1956. november 20.

³⁶ Uo.

³⁷ Szovjetszkoje Zakarpatyje, 1956. november 21.

³⁸ Zakarpatszka Pravda, 1956. november 22.

³⁹ Uo.

⁴⁰ A prágai Rudé Právo című újságból közreadva: Zakarpatszka Pravda, 1956. november 22.

a környező falvakba küldtek, ahol vérfürdőt készítettek a magyar nép számára... megmutatták, hogyan képzeltek el az »új rendet«.⁴¹

Az újságok a külföldi lapokból átvett cikkek alapján az 1951-től Münchenben működött Szabad Európa rádió szerepére is kitértek.

„A felkelés idején a Szabad Európa rádió felhívásait bizonyára igen sokan követték... vajon nem azért folytatták-e napokon át a hiábavaló harcot az emberek, mert bíztak a Szabad Európa rádiónak az amerikai elnökválasztás előestéjén adott ígéreteiben, amely biztosította hallgatóit afelől, hogy ha a fegyveres felkelés folytatódna az elnökválasztás eredményeinek kihirdetése után is, akkor a washingtoni kormány fellépne Magyarország érdekeiben.”⁴²

„»A Szabad Európa, amerikai rádióállomás uszító tevékenysége« címmel egy nyugatnémet újság, a Der Spiegel megjelentetett egy cikket, amelyben az amerikai rádióállomás uszító szerepét írja le a magyar események ideje alatt. A cikk tudatja olvasóival, hogy a magyarországi puccs idején a Szabad Európa rádió nyíltan uszító tevékenységet folytatott. Egy nyugatnémet burzsoá párt, amelynek neve a Németek Egyesülete, amely az egységért, békéért és szabadságért küzd, röplapján azt húzza alá, hogy a magyarországi vérontásért a Szabad Európa rádió viseli az erkölcsi felelősséget.”⁴³

November elején a Szovjetunióban párhathározat született arról, hogy a magyar eseményekkel kapcsolatos propagandamunkát intenzívebbé kell tenni. November 3. után a szovjet sajtót ellepték az „ellenforradalmi rémtettekről” szóló cikkek.⁴⁴ Több szemtanú elbeszélését is közreadták, akik a felkelők „gaztetteit, vérengzéseit” mondják el, illetve olyan vallomásokat jelentettek meg, amelyek arról tanúskodnak, hogy sok felkelő nem tudta, mibe rángatják bele őket. A felsorakoztatott szemtanúk között olyan kárpátaljai lakosok is vannak, akiknek valós létezésére hiteles dokumentumot nem találtunk.⁴⁵

„Október 11-én érkeztem Debrecenbe édesapámhoz. Október 23-án a kora délutáni órákban elmentem édesapám munkahelyére a városi kórházba. Oda villamossal mentem, de mire vissza akartam térni, a villamosok már nem jártak... Hallottam, hogy egy idősebb férfi... ezt mondta: nem hagyják dolgozni a kocsivezetőket. Fegyverrel kényszerítik őket arra, hogy visszatérjenek a végállomásra, onnan pedig nem engedik ki a kocsikat. Azzal fenyegetőznek, hogy elvágják a vezetékeket, ha megpróbálnak dolgozni... Késő este volt, amikor hazaérkeztem. Éppen vacsoránál ültünk, amikor

⁴¹ Ottokár Svercina csehszlovák újságíró véleménye Szemtanúk elbeszélése az ellenforradalom magyarországi bűncselekményeiről. Egy csehszlovák újságíró megfigyelései” címmel jelent meg a Vörös Zászló, 1956. november 11. számában.

⁴² Zakarpatszka Pravda, 1956. november 20.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Sztikalin, 2007. 18.

⁴⁵ Kutatásaim alapján megállapítottam, hogy a ruhagyárnak ebben az időben Balla Júlia nevű dolgozója sem a gyár iratai, sem az ott dolgozók visszaemlékezése szerint nem volt. Hasonlóképpen Sütő Ilona, Vizer Ferenc, Janvári Gyula, Riskó Júlia, Garanyi Jolán létezésére vonatkozóan sem találtam hitelt érdemlő dokumentumot.

lövéseket hallottunk. Senki sem mert közülünk kimenni az utcára. Reggel tudtuk meg, mi történt. Az ellenforradalmi banditák fegyverrel rátámadtak a város főutcáján levő középületekre. A népi hatalom képviselőit lakásukon támadták meg, letartóztatták és elhurcolták őket. Aznap este sok békés polgárt gyilkoltak meg az ellenforradalmárok... Szomszédságunkban munkások laktak. Sokan dolgoztak közülük a gördülőcsapágygyárban. Elmondták, hogyan törtek be fegyveres banditák a gyárba. Kegyetlenül elbántak a gyár aktív igazgatójával és több hivatalnokával. Kikergették őket az üzemből és helyükre volt kapitalistákat állítottak.”⁴⁶ (Balla Júlia, a beregszászi ruhagyár munkásnőjének nyilatkozata.)

„Budapesten meglátogattam a 69 éves édesanyámat és nővéremet... hazafelé menet találkoztam egy bandacsoporttal. Leellenőrizték a személyigazolványomat, a szovjet útlevelemet és úgy döntöttek, hogy lelőnek. Hosszú kérlelés után hazaengedtek. De ezek után is a csoport tagjai az édesanyám lakására jártak és keresték az »orosz orvost«. Kénytelen voltam több napon át a pincében bujkálni... A fasiszta kaland Magyarországon végül befejeződött, ami örömmel tölti el a magyar népet és mindazokat, akik szeretik a szabadságot...” (Vízér Ferenc, Aknaszlatina, orvos)⁴⁷

„Magyarországra utazunk, Kisvárdra mellé rokonlátogatásra... Budapestre kirándultunk... de vissza már nem tudtunk jönni, mert leállt a közlekedés. a munkások elmondása szerint a fasiszta-horthysta bandacsoportok megfenyegették őket, hogy ne dolgozzanak...” (Janvári Gyula és Mária, nagybereznai lakosok)⁴⁸

„Matolcson lakik a testvérem... Meglátogattam október 10-én... október 23-án összegyűltek a gazdagok, akik korábban, a tsz megalakulását megelőzően a falu földjeinek nagyobb részét birtokolták... Úgy döntöttek megbosszulják a veszteségüket... elkezdtek megsemmisíteni a termést, betörték az iskolaigazgató lakására... megverték és kivitték az utcára... szétverték az iskolát, leégették a könyvtárat... megölték a faluban a kommunistákat.”⁴⁹

A helybeliek mellett külföldi, ismert szakemberek véleményét is közölték a leírtak alátámasztására: „A fehérterror áldozata nem száz, hanem több ezer ember volt. Sok kommunistát a lakásán fogtak el, családjukkal együtt, s a téren akasztották fel őket... A pártszékház elleni támadás során 70 munkatársat öltek meg, akik védték az épületet. A banditák nem kegyelmeztek a kiszolgáló személyzetnek, sem azoknak a személyeknek, akik véletlenül éppen az épületben voltak.”⁵⁰

„A lázadók megtámadták a Vöröskereszt teherautóit, mentőautóit, de még a sebészteket szállító repülőgépeket is.”⁵¹

⁴⁶ Vörös Zászló, 1956. december 19.

⁴⁷ Zakarpatszka Pravda, 1956. november 27.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo. 1956. november 28.

⁵⁰ Eva Priester osztrák újságíró beszámolója a Zakarpatszka Pravda 1956. november 22. számában.

⁵¹ A Román Vöröskereszt egyik orvosa, dr. Csires Zoltán interjúja a Zakarpatszka Pravda 1956. november 27. számában.

„Ipari tapasztalatcsere céljával utaztam Budapestre, és ahelyett, hogy a magyar gyárakat és bennük dolgozókat láttam volna, azt láttam, hogy a munkások az utcákon halnak meg, a gyárak pedig romokban hevernek... Kedden láttam, hogy tömegek vonulnak az utcán, de nem gondoltam, hogy ebből vérfürdő lesz... 17:00-19:00 óra között kezdtek megérkezni az árulókkal teli kocsik és a kocsikról a nép közé dobálták a fegyvereket és a löszereket... A lakóházak padlásain fegyverek voltak előkészítve... A 15-18 éves fiatalok mindenkit megöltek, aki útjukba állt. Szerdán a magyar kormány kérésére bevonultak a szovjet tankok és nyugalom lett.”⁵²

Csanádi György, a Vörös Zászló című napilap egykori főszerkesztője elmondta,⁵³ hogy nekik mint szerkesztőknek a TASZSZ-t kellett állandó jelleggel hallgatniuk a 1435,6 MHz-n, amin a Kijevi Rádió (RATAU) bizonyos órákban a járási lapoknak adott információt az eseményekkel kapcsolatban. Ez nem volt nyilvános adás, az emberek nem hallották, az újságírók is csak nagyon nehezen, annak ellenére, hogy a bemondó hölgy szavanként diktálta az anyagot. Az óránként leadott hanganyagot állandóan cserélték. Hol támogatták Nagy Imrét, hol ellenforradalmárnak nevezték. Ebből is látszott, hogy Moszkvában nem tudták, hogy mitévők legyenek. Volt, hogy csak bekezdéseket kellett cserélni, de volt, hogy az egész egy órával korábbi szöveget.

A szovjet hatóságok mindent megtettek annak érdekében, hogy a kárpátaljai lakosság elítélje a Magyarországon 1956 októberében zajló eseményeket. Az Ukrán Kommunista Párt Megyei Bizottságának 7–10. számú jegyzőkönyve az Ukrán Kommunista Párt titkárságának határozatát tartalmazza, amely szerint „Össze kell állítani egy kötetet a fasiszta banditák vérengzéséről Magyarországon, amit 3000 példányban kell kiadni. Az anyag összeállítására az Ukrán Kommunista Párt Megyei Bizottságának agitációs és propaganda osztálya van megbízva.”⁵⁴

A pártpropaganda megerősítése céljából még 1956-ban megjelentették az „Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben” című könyvet, amelyben újraközölték a kárpátaljai lapok cikkeiét.⁵⁵

⁵² Egy cseh mérnök, K. Kozela beszámolója A fasiszta-horthysta bandák vérengzései fel vannak tárva az egész világ előtt című cikkben a Zakarpatszka Pravda 1956. november 10. számában.

⁵³ Oral history gyűjtésemet Beregszászban 2004-ben készítettem. Az 1956-ban fogott, hangkasszettakra felírt adásokat Rohály Gyulának, az ungvári magyar rádió egykori főszerkesztőjének 2003-as elmondása szerint a rendszerváltáskor, hogy ne maradjanak bizonyítékok, felülírták ukrán folklór zenével.

⁵⁴ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Beregszász, Fond 1. Opis 1. No. 2780.

⁵⁵ Uo.

